

DOI: <https://doi.org/10.51209/platform.2.12.2025.347-362>

УДК 746:688.721(477.53)

Наталія Миколаївна ДІГТЯР,

кандидат педагогічних наук, доцент,

Державний заклад «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна,

e-mail: natadigtar@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-1118-8948

МИСТЕЦЬКІ ПОШУКИ ТА ПРОДОВЖЕННЯ ТРАДИЦІЙ СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ВУЗЛОВОЇ ЛЯЛЬКИ У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНОЇ ПОЛТАВСЬКОЇ МАЙСТРИНИ ТА НАУКОВЦЯ ТЕТЯНИ САЄНКО

Анотація. Проблему, яка ініціювала цю статтю, можна сформулювати як акцентування уваги на національному вихованні, що стає сьогодні одним із головних пріоритетів та органічною складовою сучасної освіти. У зв'язку з цим, автор наголошує на необхідності мистецьких пошуків і продовженні традицій створення української вузлової ляльки як одного з символів української національної ідентичності. Зауважено, до цього часу науково не систематизована інформація про творчість сучасних майстрів, що є фахівцями в мистецтві української вузлової ляльки; не описано методіку та шляхи впровадження цього виду декоративно-прикладного мистецтва в навчальний процес учнів шкіл та студентів різних освітніх рівнів; не достатньо висвітлена в науковій літературі історія розповсюдження знань, передача традицій створення вузлової ляльки. Висвітлено науково-педагогічну та мистецьку творчість дослідниці, носія-практика елементу нематеріальної культурної спадщини

України «Традиції української вузлової ляльки Полтавщини» – Тетяни Саєнко, визначено її роль у популяризації української вузлової ляльки на регіональному та всеукраїнському рівнях. Наголошено, що мистецькі пошуки та розповсюдження знань про українську вузлову ляльку допоможуть залучити громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, продовжать тяглість традицій художнього досвіду поколінь. Розкрито авторську індивідуальність творчого методу майстрині, оригінальність її художнього мислення. Виокремлено перспективи подальших досліджень, як то: підтримка закладів культури та освіти, посилення стійкості через культуру; грантова допомога майстрам та дослідникам традицій українського народного мистецтва, залучення їх до написання національних стратегій і планів розвитку освіти; цифрова трансформація фондів, внесення нових елементів до переліку нематеріальної культурної спадщини України, розробка та впровадження електронної реєстрації об'єктів культурної спадщини тощо.

Ключові слова: Тетяна Саєнко, вузлова лялька, майстриня, педагог, науковець, традиції, народне мистецтво, студенти.

Вступ. Вторгнення окупантів на територію України, масовані удари по цивільним об'єктам, навмисне знищення культурних надбань є воєнними злочинами, злочинами проти людяності, що свідчать про конкретний геноцидний намір знищити українців як націю. Це відбувається через русифікацію та заперечення української мови, літератури, історії, і саме це сьогодні актуалізує проблему національного виховання, що стає одним із головних пріоритетів та органічною складовою сучасної освіти усіх рівнів. Так, 26 червня 2024 р. на Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) більшістю голосів було прийнято

документ «Протидія стиранню культурної ідентичності під час війни та миру», отже, питання збереження та передача культурної спадщини гостро стоїть на міжнародному рівні. Ця резолюція має на меті підтримати українську культуру та зберігати українську ідентичність.

Найближчим до людини і найдієвішим засобом формування національних цінностей у молоді є мистецтво, особливо народне декоративно-прикладне мистецтво, його різновиди та ремесла – колективна творчість, що відображає характер народу, його думки і почуття, його життя, звичаї, обряди, трудову діяльність, суспільну боротьбу тощо.

Українська вузлова лялька поряд із гербом, прапором, національним гімном, вишиванкою є символом української ідентичності. Це не просто іграшка, це – один із елементів нематеріальної культурної спадщини України, а отже, мистецькі пошуки та розповсюдження знань про українську вузлову ляльку допоможуть залучити громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, продовжать тяглість традицій художнього досвіду поколінь.

Проте, для передачі знань, продовження традицій потрібен фахівець, педагог, майстер, який науково досліджує історію виникнення вузлової ляльки, має багаторічний досвід її створення, знає різновиди, способи та прийоми змотування цього, безперечно, культурного феномену, у якому сконцентровано пам'ять етносу, нації. Таким провідником, наставником у світ вузлової ляльки є атестований майстер народної творчості, член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, майстриня, що створила понад 700 вузлових ляльок та іграшок різних розмірів та різновидів, автор близько 40 теоретичних праць (статті, тези, методичні рекомендації, програми, посібники тощо) про народне мистецтво, українську народну іграшку

та її впровадження у освітній процес, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри образотворчого мистецтва Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка – полтавка Саєнко Тетяна Валентинівна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із перших, відомих українській науці, дослідників вузлової ляльки є О. Найден. Сучасні дослідники звертають увагу на регіональні особливості створення української вузлової ляльки (Т.Саєнко, Н.Свиридюк), розглядають ляльку як символ української ідентичності (Н. Свиридюк, С. Соболевська); досліджують її як об'єкт міфологічного світосприйняття (Л. Герус, Л. Орел, О. Скляренко), соціокультурний феномен (Т. Саєнко, Н. Свиридюк, О. Ситник), визначають роль і місце вузлової ляльки в музейних експозиціях України (А. Стахурська), розробляють нові методики знайомства учнів та студентів із народним мистецтвом виготовлення вузлової ляльки (Т. Саєнко, Н. Свиридюк). Велику роль у цьому русі мала діяльність Заслуженого майстра народної творчості України, члена Національної спілки майстрів народного мистецтва України – Н. Свиридюк, яка є автором понад 30 наукових публікацій із мистецтва вузлової ляльки, захистила кандидатську дисертацію, присвячену застосуванню етнодизайну народної ляльки у професійній діяльності майбутніх учителів технологій, об'єднує сучасних майстринь народної творчості Полтавщини задля обміну досвідом створення вузлової ляльки.

Проте, до цього часу не систематизована інформація про творчість сучасних майстрів, що є фахівцями в мистецтві української вузлової ляльки; не достатньо описано методику та шляхи впровадження цього виду декоративно-прикладного мистецтва в навчальний процес учнів шкіл та студентів різних освітніх рівнів. Відповідно,

метою дослідження стало висвітлення наукової та мистецької творчості Тетяни Саєнко та визначити її роль у популяризації української вузлової ляльки на регіональному та всеукраїнському рівнях.

Результати. Українська вузлова лялька належить до антропоморфного різновиду української вузлової іграшки (поряд із зооморфним різновидом – зображення тварин, птахів, риб) із текстилю та ниток, що виготовляється шляхом змотування, скочування та зав'язування. Іграшка відіграє важливу роль у дитячому віці, сприяючи фізичному, емоційному, соціальному та когнітивному розвитку. Вони є не тільки засобом розваги, а і інструментом для навчання, творчості, самовираження та соціальної взаємодії [9, с.130]. Проте, навіть у дорослому віці людина звертається до іграшки як до спогадів, гарних емоцій, об'єкту арт-терапії. Лялька має давню історію і була поширена у багатьох народів та культур. Сьогодні вузлові ляльки створюють як іграшки, забавки для дітей, зображують у мистецьких творах, дарують як знак, символ, образ українського народу, передають як обереги військовим на фронт.

Полтавщина – унікальний регіон, сповнений багатством традиційних народних ремесел, різновидів декоративно-прикладного мистецтва. Сьогодні Полтавський осередок Національної спілки майстрів народного мистецтва України налічує більше 20 майстринь лялькарства, які продовжують традиції української вузлової ляльки та розвивають мистецтво авторської ляльки. Проте, першою дослідницею цього феномену на Полтавщині є Тетяна Валентинівна Саєнко.

Майстриня народилася у Полтаві. У 1988 р. закінчила Полтавський державний педагогічний інститут імені В. Г. Короленка, здобула кваліфікацію «вчитель початкових класів та образотворчого мистецтва середньої

школи». У Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка з 1988 р. вона працювала на посадах асистента (1988-2002 рр.), доцента (2002-2021 рр.). З жовтня 2021 р. є доцентом, завідувачем кафедри образотворчого мистецтва.

З дитинства Тетяна захоплювалася декоративно-прикладним мистецтвом – малювала, вишивала, шила, в'язала. Перша вузлова лялька змотана нею у 1988 р. і подарована дітям друзів. З того часу і до сьогодні майстриня досліджує та створює вузлові ляльки, навчає цьому мистецтву всіх охочих, в першу чергу молодь. Відродити мистецтво вузлової ляльки, переосмислити його і зробити цікавим для сучасників – таке нелегке завдання поставила перед собою молода мисткиня та науковець.

Першими науковими розвідками мистецтва вузлової ляльки у 1998 р. стали статті про українську іграшку. Як продовження дослідження – захист у 2002 р. кандидатської дисертації «Формування творчої активності молодших школярів засобами української народної іграшки», де, зокрема, описано впровадження української вузлової ляльки в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи. Наукове визнання праці Тетяни Саєнко укріпило її наміри і вона вирішила присвятити свою наукову діяльність та творчість вивченню українського народного декоративно-прикладного мистецтва, мистецькій освіті і народній іграшці, в тому числі і вузловій ляльці.

Як виявилось, вона була першим викладачем-випускником новоствореної в Полтаві кафедри образотворчого мистецтва, яка після закінчення навчання прийшла викладати студентам основи мистецької педагогіки, і відтак, розпочався новий період у житті мисткині – період педагогічної діяльності. За ці роки вона працює як викладач, доцент, завідувач кафедри, має багато відомих в Полтаві та за її межами учнів-випускників:

В. Ангелова, Н. Дігтяр, Д. Дрига, С. Конопльова, М. Крецу, Н. Кривенко, Я. Куценко, Т. Куца, Н. Харагвай, В. Шимко, К. Юхно та ін.

З 2021 р. під її керівництвом відбулося 8 випусків кафедри образотворчого мистецтва, що засвідчили високий рівень художньо-педагогічної підготовки здобувачів. За довгу викладацьку діяльність багато учнів Тетяни Саєнко вже знайшли себе у мистецькій педагогіці (М. Беркало, О. Власюк, Л. Войтюк, О. Гнидіна, А. Голишкіна, Н. Дігтяр, Є. Липовецька, Ю. Павленко та ін.). Вона має послідовників, які теж проявили себе у мистецтві створення вузлової ляльки: Л. Бабенко, О. Власюк, А. Голишкіна, Н. Дігтяр та ін.

Тетяна Саєнко мотає ляльки, використовуючи натуральні нитки і тканини, зберігаючи давні способи, техніки та прийоми. По її виробам можна вивчати особливості жіночого одягу, адже ляльки майстрині не тільки містять усі його основні елементи – сорочку, плахту, крайку, керсетку, віночок, хустку, намисто тощо, а і нагадують крій українського традиційного вбрання. Авторська індивідуальність майстрині проявляється в складних фактурних пошуках, особливій увазі до аксесуарів ляльки, створенні певного образу, композиція і деталі чітко продумані й виважені.

Дослідниця вузлової ляльки Н. Свиридюк виокремлює у творчості Т. Саєнко цікаве рішення – мотати на обличчі ляльки хрест, утворений нитками в колір барв веселки, загалом кольорова гамма творів майстрині, де поєднані спектральні кольори (червоний, синій, жовтий), саме це нагадує дослідниці українську народну ікону [4, с. 69].

Складова успіху творчості Тетяни Саєнко – це досконалість технічного виконання, довершеність, що є характерною рисою естетичної цінності вузлової ляльки.

Взаємозв'язок кольорів у творах Тетяни Саєнко базується на гармонійному поєднанні кольорового тону, насиченості і світлоти. Ці три елементи є підґрунтям для побудови колірної гармонії підбору одягу вузлових ляльок, саме тому вони сприймаються як окремі живописні твори зі своїми складними та цікавими кольоровими гамами, а сам колір у творах набуває символічного значення.

Вузлові ляльки майстрині відрізняються яскравими традиційними для українського костюму кольорами, багатим декором (вишивкою, аплікаціями з тканини, в'язанням), насичені елементами українського народного одягу – намистом, чобітками на ніжках, стрічками в косах, очіпками, рушниками. Вони є уособленням образу української жінки в усіх іпостасях: дівчинки, дівчини, матері, жінки, тітки, племінниці, бабусі, гарної господині та веселунки. Їй вдається виразити в одному образі вузлової ляльки всю експресію і патетику українського жіноцтва. Це романтика, ідеалізація українства, мрійливий світ, який би ми хотіли бачити, що протиставляється нинішньому хаосу оточуючого світу. Її ляльки потрібно розглядати уважно, без суєти та поспіху, щоб насолодитися красою, відчутти їх особливе «звучання».

Основними її творами є: «Ненька» (2001 р.), «Наречена» (2003 р.), «Матуся» (2004 р.), «Мар'яна» (2006 р.), «Дівчина з куманцем» (2009 р.), «Сім'я» (2010 р.), «Весняне коло» (2010 р.), «Гадяцька красуня» (2011 р.), «Перша онука» (2011 р.), «Василина» (2011 р.), «Дівчина з полотном» (2011 р.), «Щаслива бабуся» (2012 р.), «Дівчата» (2013 р.), «Весну зустрічаємо» (2014 р.), «Подруги», «Дівчина з Зіньківщини» (2015 р.), «Сестрички» (2016 р.), «Різдво» (2017 р.), «Варвара» (2018 р.), «Дівчата з Полтавщини» (2019 р.), «Вишивала рушничок» (2020 р.), «Свято» (2021 р.), «Українські красуні» (2021 р.), «На

Різдво» (2022 р.), «Свято наближається» (2023 р.), «Українські красуні» (2024 р.) та ін.

Надзвичайно складними в технічному виконанні є маленькі вузлові ляльки – 3-4 см. Не зважаючи на свій розмір, вони мають всі елементи традиційного одягу і є, без перебільшення, унікальними творами українського декоративно-прикладного мистецтва, що розкривають непересічний творчий характер та оригінальність творчого мислення художниці. Маленькі лялечки нагадають т. зв. «монетки» (маленькі глечики, миски, куманці) в мистецтві кераміки, мініатюрні гобелени у ткацтві, продовжують традиції української іграшки. Гармонійне поєднання традицій і власного авторського почерку, експресія, виразність пластична закінченість, роблять ці твори справжньою окрасою будь-якої виставки чи інтер'єру. Багатство образних, композиційних, фактурних та колористичних рішень у творчості майстрині, а також новаторство у мистецьких пошуках у поєднанні з продовженням традицій народного декоративно-прикладного мистецтва ставлять Тетяну Саєнко на мистецькі висоти сучасного національного мистецтва. Вона розуміє та відчуває глибинні традиції народної творчості у їх багатогранності та вміє втілити їх у своїх роботах.

Тетяна Саєнко розвивається як педагог та науковець, розробила та викладає навчально-методичні комплекси до дисциплін спеціальності «Середня освіта. Образотворче мистецтво»: «Методика навчання образотворчого мистецтва», «Методика навчання образотворчого мистецтва у вищій школі», «Методологія та організація наукових досліджень», «Педагогіка загальної середньої, позашкільної та вищої школи», «Методика навчання освітньої галузі «Мистецтво», «Станковий твір в матеріалі», «Академічний живопис», «Декоративно-ужиткове мистецтво», «Нематеріальна культурна спадщина

України», «Традиції декоративного мистецтва країн світу», «Традиції українського національного вбрання», «Килимарство», «Лялькарство» «Вибійка», «Витинанка», «Художні технології роботи з текстильними матеріалами». Ян науковиця вона була керівником аспіранта (Дігтяр Н.М.: «Формування художнього досвіду учнів основної школи засобами народної картини»).

Т. Саєнко бере участь в обласних і міських конкурсах дитячого малюнку у галузі образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва (голова та член журі міського та обласного етапів конкурсу наукових робіт МАН, секція «Мистецтвознавство», 2013-2024 рр.; голова журі Всеукраїнського конкурсу педагогів позашкільних закладів з декоративно-ужиткового мистецтва «Джерело творчості», м. Полтава, 2016, 2024 рр.; голова журі щорічного міського конкурсу плакатів «Живи органічне», м. Полтава, 2015 р.; голова журі щорічного міського конкурсу плакатів «Вода та фак», м. Полтава, 2016 р.; Всеукраїнського відкритого конкурсу «Сакральний оберіг душі», 2023 р.; член журі Всеукраїнського конкурсу «Етнокласика: орнаменти рідного краю», 2023 р.; голова журі Відкритого міського конкурсу декоративно-прикладного мистецтва «Наші традиції – наше коріння», 2023 р.; член журі Відкритого дитячо-юнацького конкурсу образотворчого мистецтва імені Саші Путрі, 2023 р.; член журі першого етапу Всеукраїнського конкурсу «Об'єднаймося ж, брати мої!» 2024 р.; член журі першого туру Всеукраїнського конкурсу «Учитель року – 2024» в номінації «Образотворче мистецтво», 2024 р.).

Своїм прикладом вона надихає студентів. Так, у 2011 р. її вузлова лялька була визнана найкращою з усіх поданих на Всеукраїнський конкурс із народної ляльки і отримала 1 місце. Відомий в Україні дослідник вузлової ляльки, Олександр Найден, автор багатьох наукових праць

про історію її виникнення, регіональні особливості побутування в Україні, високо оцінив творчість мисткині.

Тетяна Саєнко – носій-практик елементу нематеріальної культурної спадщини України «Традиція вузлової ляльки Полтавщини». Майстриня активно співпрацює з музеями та науковими установами (надає консультації, проводить майстер-класи, де навчає мистецтву створювати традиційні вузлові ляльки та народні іграшки з текстилю), залучає полтавців та гостей міста до глибинних пластів національної культури і духовності, формує молоді національні світоглядні позиції, ідеї, погляди і переконання на основі цінностей української та світової культури. За допомогою вузлової ляльки вона формує у студентів патріотизм, національну гордість і гідність, любов до України, адже збереження та продовження традицій, залучення громадян до національної культури і духовності, активне впровадження їх у побут та повсякденне життя сучасної молоді дають надію на перемогу України та вільне майбутнє наших дітей. Ці вузлові ляльки несуть у собі вікові, сакральні образи й мотиви, цінності сім'ї, радості життя, чистого кохання, розкривають красу української жінки.

Позитивна у спілкуванні, захоплива своєю справою, Тетяна Саєнко надихає інших вивчати та популяризувати мистецтво української вузлової ляльки. Чим більше спілкуєшся з майстринею, чим більше вдивляєшся в її твори, тим більше починаєш цінувати мистецтво створення вузлової ляльки, відчувати те, що хоче донести до нас авторка. Її твори немов самі «розмовляють» із нами, розповідають свою історію, несуть не тільки естетичну інформацію, а й захоплюють глибоким філософським наповненням і змістом.

Висновки. Сьогодні роль і функції педагога, митця та продовжувача традицій народного мистецтва, педагога-

художника значно ускладнюється. Захист культурних цінностей регулюється в Україні деякими нормативно-правовими актами, проте, бракує систематизації, існує неузгодженість термінології, застарілість норм або прогалини, які необхідно усунути для забезпечення ефективного захисту елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Відродження та продовження традицій національного мистецтва, підтримка закладів культури та освіти, посилення стійкості через культуру, грантова допомога майстрам та дослідникам традицій українського народного мистецтва, залучення їх до написання національних стратегій та планів розвитку освіти, цифрова трансформація фондів, внесення нових елементів до переліку нематеріальної культурної спадщини України, розробка та впровадження електронної реєстрації об'єктів культурної спадщини можуть стати наступними актуальними розвідками наукових досліджень цієї галузі.

Список використаних джерел:

1. Коваленко Т. Особливості народних іграшок. Постметодика. 2003. № 5-6 (51-52). Сс. 7-16.
2. Масол Л. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.
3. Найден О. Українська народна лялька. Київ: Стилос, 2020. 240 с.
4. Свиридюк Н. Залучення молоді до етнодизайну через призму народної української ляльки: навчально-методичний посібник. Полтава: ПП«Астроя», 2023. 220 с.
5. Савенко І., Свиридюк Н. Етнодизайнерська підготовка майбутніх учителів технологій у процесі виготовлення вузлової ляльки Полтавщини. Українська професійна освіта. 2020. Вип. 7. Сс. 97-104.

6. Саєнко Т. Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до вивчення традицій українського лялькарства з учнями закладів загальної середньої освіти. Мистецтво в реаліях сучасної освіти: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції (25-26 травня 2023 р.). Полтава: ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2023. 225 с.
7. Соколовська С. Вузлова лялька як символ української ідентичності. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2022. № 4. Сс. 26-29.
8. Тетяна Саєнко. Вивчення традицій народної творчості України в закладах позашкільної освіти. Педагогічні науки. 2022. № 79. Сс.129-133.
9. Українське декоративно-ужиткове мистецтво: монографія. Полтава: ПНПУ, 2019. 288 с.

Nataliya Mykokayivna DIHTYAR,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
State Institution “Luhansk Taras Shevchenko
National University”,
Poltava, Ukraine,
e-mail: natadigtar@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-1118-8948

Abstract. The problem that initiated this article can be formulated as an emphasis on national education, which is becoming one of the main priorities and an organic component of modern education today. In this regard, the author emphasizes the need for artistic research and the continuation of the traditions of creating a Ukrainian knotted doll, as one of the symbols of Ukrainian national identity. It is noted that until now, information about the work of modern masters who are specialists in the art of Ukrainian knotted dolls has not been scientifically systematized; the methodology and ways of introducing this type of decorative and applied art into the

educational process of schoolchildren and students of different educational levels have not been described; the history of the dissemination of knowledge, the transmission of traditions of creating a knotted doll has not been sufficiently covered in scientific literature. The scientific, pedagogical and artistic creativity of the researcher, the carrier-practitioner of the element of the intangible cultural heritage of Ukraine “Traditions of the Ukrainian knotted doll of Poltava region” – Tetiana Sayenko is highlighted, her role in the popularization of the Ukrainian knotted doll at the regional and all-Ukrainian levels is determined. It is emphasized that artistic searches and dissemination of knowledge about the Ukrainian knotted doll will help to involve citizens in the deep layers of national culture and spirituality, will continue the continuity of the traditions of artistic experience of generations. The author's individuality of the creative method of the craftswoman, the originality of her artistic thinking are revealed. Prospects for further research are highlighted, such as: support for cultural and educational institutions, strengthening sustainability through culture; grant assistance to craftsmen and researchers of the traditions of Ukrainian folk art, their involvement in writing national strategies and plans for the development of education; digital transformation of funds, adding new elements to the list of intangible cultural heritage of Ukraine, development and implementation of electronic registration of cultural heritage sites, etc.

Key words: Tetyana Sayenko, knotted doll, craftswoman, teacher, scientist, traditions, folk art, students.

References:

1. Kovalenko, T. (2003). Osoblyvosti narodnykh ihrashok [Features of folk toys]. *Postmethodika*: 5-6 (51-52), 7-16 [in Ukrainian].

2. Masol, L. (2006). Zahalna mystetska osvita: teoriia i praktyka: monohrafiia [Universal mystical education: theory and practice: monograph]. Kyiv: Promin [In Ukrainian].
3. Naiden, O. (2020). Ukrayins'ka narodna lyal'ka [Ukrainian folk doll]. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].
4. Svyrydyuk, N. (2023). Zaluchennya molodi do etnodyzaynu cherez pryzmu narodnoyi ukrayins'koyi lyal'ky: navchal'no-metodychnyy posibnyk [Involving young people in ethnodesign through the prism of a folk Ukrainian doll: a teaching and methodological manual]. Poltava: "Astraya" [in Ukrainian].
5. Savenko, I., Svyrydyuk, N. (2020). Etnodyzayners'ka pidhotovka maybutnikh uchyteliv tekhnolohiy u protsesi vyhotovlennya vuzlovoyi lyal'ky Poltavshchyny [Ethnodesign training of future technology teachers in the process of making a knotted doll of Poltava region]. Ukrayins'ka profesiyna osvita. 7, 97-104 [in Ukrainian].
6. Sayenko, T. (2023) Pidhotovka maybutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do vyvchennya tradytsiy ukrayins'koho lyal'karstva z uchnyamy zakladiv zahal'noyi seredn'oyi osvity [Preparation of future teachers of fine arts to study the traditions of Ukrainian puppetry with students of secondary education institutions]. Mystetstvo v realiyakh suchasnoyi osvity [Art in the realities of modern education]: materialy Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi. Poltava: PNPУ imeni V.H. Korolenka. 225, 183-188 [in Ukrainian].
7. Sobolievskaya, S. (2022). Vuzlova lyal'ka yak symbol ukrayins'koyi identychnosti [Knot Doll as Ukrainian Identity Symbol]. Acta Academiae Nationalis Administratorum Culturae et Artium: acta scientifica. 3, 26-29 [in Ukrainian].
8. Tetyana Sayenko (2022). Vyvchennya tradytsiy narodnoyi tvorchosti Ukrayiny v zakladakh pozashkil'noyi osvity [Study of the traditions of Ukrainian folk art in institutions of extra curricular education]. Pedahohichni nauky. 79, 129-133.

9. Ukrayins'ke dekoratyvno-uzhytkove mystetstvo: monohrafiya (2019) [Ukrainian decorative and applied art: monograph]. Poltava: PNPУ [in Ukrainian].